

ВОЈНО ДЕЛО

ОПШТЕВОЈНИ ТЕОРИСКИ ЧАСОПИС

БРОЈ 8

АВГУСТ 1953

ГОДИНА V

Генерал-мајор **ПЕТАР ТОМАЦ**

МЕТОДА ОБРАДЕ СТРАТЕГИЈЕ

I

Можда је низ чланака о стратегији, објављених на страницама овог часописа, требало отпочети баш овом темом. Начелно, свакој се научној дисциплини прилази управо кроз њену методу. Да је тако учињено и овде са стратегијом, први кораци у тој најсложенијој области теорије ратне вештине били би сигурнији. Овако ће нам, за узврат, раније објављене теме олакшати изградњу методе. У сваком случају, даљи рад на конкретнијим питањима теорије стратегије која наилазе, не би могао дати задовољавајуће резултате ако се претходно не проучи метода њихове обраде.

Може се прихватити и приговор да није потребно посебно писати о методи, да је довољно да се она доследно примени при обради предмета. Иако је сигурно да се она најбоље види и проверава у акцији, ипак неће бити сувишно да се и овде изложи и објасни. У теорији стратегије нема доследно изграђених метода које бисмо могли прихватити као основу. Уосталом, методе нису статичне, нису скуп за увек утврђених правила. Оне се развијају упоредо са материјалним светом. Добро је, стога, да се на значајним етапама њиховог развоја, као што је ова после Другог светског рата, поново размотре у целини. Метода обраде теорије стратегије у овом посебном чланку даће и критици сигурнију полазну основу и отупити многе оштрице које се код нас осећају у тој материји.

При обради ове теме тежило се да се поставке у њој заснивају на дијалектичком материјализму који је у исто време схватање појава и метода њиховог разматрања. Дијалектички материјализам је, као филозофски поглед на свет или као марксистичко-лењинистичка филозофија, код нас довољно познат да би се о њему овде морало посебно говорити.¹⁾ Довољно је потсетити да није наука над наукама,

¹⁾ Литература о дијалектичком материјализму на нашем језику је обилна и довољно исцрпна. Посебно морамо указати на предавања *Бориса Зихерла* (делом и *В. Павићевића*) одржана на Институту друштвених наука у Београду, која је предузеће „Рад“ отштампало као рукопис 1951 и 1952 године у две свеске. Читаоци ће уочити да се овај чланак много ослања и на дело *М. Ђиласа*, „Легенда о Његошу“, нарочито на одељак о методи.

већ „наука о најопштијим законима кретања и развика природе, људског друштва и мишљења“ (Енгелс) која прожима све природне и друштвене науке, да би се за узврат обогатила њиховим резултатима. Тако схваћен дијалектички материјализам обухвата и теорију ратне вештине или војну науку, како је још назвасмо, а у њеном оквиру и стратегију. Дијалектички материјализам није, дакле, ни метода над методом, већ само најопштији закон којим се руководи свака наука при изради свог сопственог начина обраде. Циљ је управо овог покушаја да то учини за теорију стратегије, да захвати део оних питања која се код нас понекад обухватају изразом *идејност*.

II

Задатак је теорије или науке да из добро проучених појава развије апстрактне законе који владају не само њима него и бесконачно многим другим, конкретно разноликим случајевима одређене области истраживања. Изражено филозофским језиком, субјективна свест се приближује објективној стварности, али је не одражава пасивно, већ дејствује на њу у супротном смислу, тежећи да је предухитри и открије оно што постоји тек као реална могућност. „Од живог посматрања ка апстрактном мишљењу (каже Лењин) и од њега ка пракси — такав је дијалектички пут сазнавања *истине*, сазнавања објективних реалности“.

Појаве, које треба „живо посматрати“ у интересу теорије ратне вештине, даје у првом реду војна историја. С њом у друштву, теорија ратне вештине ће превалити добар део свога пута. Ту се теорија и историја сасвим приближују. Разлика је у томе, што војна историја обухвата више целину не нагињући се толико над посебне проблеме, а теорија ратне вештине ће студирати ратне догађаје прошлости баш с погледом на посебна питања која њу тренутно интересују. Рећи ће се: то су две нијансе једне исте ствари. Можда. Рећи ће се, такође, да ће се теорија ратне вештине служити резултатима војне историје. Свакако. Али, то су ипак две разне активности на истој материји. Теорија се никако не може задовољити само општим закључцима историје. Апстрактна историска уопштавања угушила би теорију у тесним оквирима унапред створених идеја или би је изопачила у рутину. Теорија мора сама конкретно да проучи све историске појаве које је одабрала као грађу. Војна историја (као посебна научна дисциплина) биће јој при томе неопходна, као што јој је неопходна помоћ војне географије и других наука, али она не може да обави сав посао за њу. Историја никад не може да обради свој предмет онако како је то потребно теорији.

На ово се одмах надовезује питање: шта ће теорија да обради? Да ли све ратне догађаје прошлости? Ако у ратној прошлости трагамо за општим законима који ће важити за бесконачно много конкретних случајева, онда то није ни потребно. Али, то не би било ни могућно. Војна историја није још ни изблиза реконструисала све ратове и операције. Без тог претходног рада, без тог неопходног водича, теорија се не може усудити сама у лавиринт историских извора, у тај

замршени, али вазда оскудан и фрагментаран сплет контрадикција, самообмана, претеривања и неистина. А када то чини, хвата се некритички за прве уочене појаве, проглашује их законима, па на њима, као у Прокрустој постели,^{*)} подешава прошлост и будућност. Идеализам, ако је научно савестан, трпа у своје априорне идеје бар добро проучене чињенице, па нам тако провидно открива своје слабости. Дилетантизам је гори од њега: даје закључке ван и упркос чињеница.

Не жели се тиме рећи да ће људи који се баве теоријом стати укупани пред необрађеним или недовољно обрађеним пољима ратне прошлости. Ако су она од интереса за теорију, а стање расположивог изворног материјала то допушта, они их могу претходно сами обрадити, али ће их обрадити методом историје. Не ради се овде о људима, који за оба посла морају да имају подједнаку спремну, а често се баве једним и другим, него о начину обраде. Такав претходни рад је уствари историски рад, ма какав књижевни облик добио; то је тек основа за теорију, ма колико се с њом методски подударало.

Али, нема бојазни да ће теорија трпети од недостатка материјала. Војна историја, иако није још обрадила сав свој предмет, ставља теорији на расположење ипак толико, да је принуђена да бира. Она ће изабрати првенствено појаве из новијих ратова. Други светски рат треба да је у центру њеног интересовања, не само због своје актуелности, већ и због своје свестраности, због обиља разноврсних услова у којима се одиграо. Ипак, неке стратегиске појаве из Првог светског рата су за теорију још увек врло занимљиве, да поменемо само упорну равнотежу снага која се изражавала рововском војном или рат у високим планинама. Уколико залазимо дубље у прошлост, интерес за теорију опада, али и у старијим, па и у најстаријим ратовима наилази се на занимљиве моменте или идеје у много простијем и јаснијем облику но што се могу уочити у савременим сложеним операцијама. У сваком случају, неопходан је историски континуитет који нас поступно и логички уводи у данашњицу. Врло је мало актуелних стратегиских проблема којима би се могло приступити а да се претходно не захвате историски у њиховом развоју. Не би било могућно говорити, на пример, о поморској превласти, а да се она не пропрати бар од времена када постаје нераздвајни део сваке стратегиске и политичке ситуације. У оперативици и тактици се историска веза може донекле и занемарити. Нека актуелна тактичка питања би прошлост можда више оптеретила него објаснила. Стратегија је компонента политике неупоредиво више него остале две области ратне вештине, а политика се, зацело, не може посматрати без везе са прошлосту када је она управо продукт историје, односно историја будућности. Само у томе треба имати мере. Опчињени Наполеоновом виртуозношћу,

^{*)} Прокруст, надимак легендарног атичког разбојника Полипемона, који је имао две постеље — једну кратку и једну дугачку. Ако би му на преноћиште навратио какав путник висока раста, он би га сместио у кратку постељу и отсекао од њега толико да може стати у постељу; ако би путник био малог раста, одвео би га у дугачку постељу и растезао док не би „испустио душу“. Отуда: *Прокрустова постеља* значи неки произвољан облик или калуп у који неко силом хоће да угура неку ствар. — Прим ред.

ми смо пре и после Првог светског рата придавали готово исто толико пажње Улму, Аустерлицу и Јени као да се у међувремену није ништа десило.

Теорија стратегије се при избору историске грађе неће руководити само мерилом савремености и континуитета, него ће, без обзира на хронолошки ред, имати у виду и друге интересе, које је добро обухватити изразом *поучност*. Сви ће се сложити да су за теорију стратегије много занимљивији Наполеонови ратови него ратови у Италији 1849 или 1859. И овде ће се стратегиски критеријум разликовати од оперативног и тактичког. Амерички грађански рат је због Шермановог маневра можда поучнији за оперативку него за стратегију. Већу пажњу ће привући оне појаве кроз које се назире будућност, без обзира на њихов манифестовани интензитет, — да поменемо само ваздушне десанте и атомску бомбу у прошлом рату. У војној историографији су честе антологије или колекције решавајућих битака или ратова од великог политичког значаја, разуме се без икакве међусобне политичке и стратегиске везе. Таква дела могу бити врло корисна за многе потребе, али се теорија стратегије при избору своје грађе неће дати завести само постигнутим политичким резултатима. Треба да се чува, такође, да не подлегне лепоти и успеху. Ми смо, на пример, пре овог рата изучавали само успешне Наполеонове ратове, губећи из вида да се у Русији 1812 и у Шпанији од 1808 до 1814 налазе објективне границе стратегиске експанзије Француске које ни Наполеон таленат није могао да пређе, што је за теорију стратегије било од већег интереса него Маренго или Ваграм. Тако смо се на рачун објективности одушевљавали његовим успешним стратегиским подвизима, који су доиста лепо ако их меримо простотом, целисходношћу и ефикасношћу.

Остаћемо доследни раније усвојеном појму о националној стратегиској доктрини ако се и њиме будемо руководили при избору историске грађе, ма колико признавали да је национална стратегија у много већој мери саставни део светске целине него национална оперативка или тактика. За нас је, на пример, стратегиска игра на Блиском Истоку прошлог рата много занимљивија него тактика или оперативка у Западној Пустини. Обратно, тактика десаната на острвима Пацифика може за нас бити значајнија од оперативних или стратегиских оквира у којима се одиграла. У интересу националне стратегиске доктрине национални ратови имају свакако првенство. Искуство наших људи на нашем тлу, стечено са непријатељима који то могу поново постати и сутра, не може се ничим надокнадити. Али, и у томе треба имати мере. Теорија не може дати првенство *свима* нашим ратовима пред *сваким* туђим ратом. Наша војна историја ће обрадити све националне ратове — она ради независно од теорије и за друге потребе, али ће теорија и овде бирати своју грађу као и међу страним ратовима, водећи се начелно истим мерилом. При обради националних ратова треба се чувати романтичних замки, којих су они пуни, а никако не треба затварати очи пред неуспесима, као што су они 1876, 1885 или 1941 године.

Пре но што се пређе на начин како ће се теорија користити историјом, добро је вратити се још једном на мисао да се прва не може задовољити готовим резултатима друге, ако су они формулисани у облику апстрактних закључака, ма колико савесно били извучени из студије догађаја. Не може се говорити о појави уопште, а да се не уочи посебност сваког конкретног случаја кроз који се појава манифестовала. Нема ни конкретних случајева које би до последњег остатка било могућно исцрпсти у неком уопштењу. Ипак се и при теориском раду често траже такве готове „поуке“ или „искуства“ у неколико реченица или ставова. Истина, то је „краћи пут“ коришћења историје, како се често каже, али не може никуда одвести до у догматизам. Какви би се уверљиви и употребљиви општи теориски закључци могли извући из догађаја који су 1942 навели Енглеze и Американце да се искрцају у Северној Африци, а не у Француској, а 1943 у Италији, а не на Балкану — све када би и били обрађени сасвим објективно и зналачки уз слободан приступ свима архивама? Теорија стратегије не може да одвоји закључке од догађаја, резултате од услова у којима су настали. Чује се понекад да је у војној историографији ово или оно већ „устаљено“, при чему се губи из вида да је војна историја жива наука која се, као и све остале науке, користи новим открићима и која непрекидно ревидира своје погледе, без обзира на старост догађаја, не стижући никада да буде сасвим на висини. Има у историји много чињеница које нико не спори, а неће спорити ни убудуће. Нико неће ставити у сумњу да је битка код Аустерлица тучена 2 децембра 1805. Али не би се могло узети као готова чињеница све оно што је написано ради објашњења како су Руси и Аустријанци могли приметити ту битку пре но што су прикупили све своје снаге. Историја је пуна романтичних и патриотских легенди које важе као чињенице док не буду разбијене. Шта да кажемо тек о закључцима који су увек плод субјективног гледања писца? Иако није ствар теорије да исправља историју, ипак ће она сама да проучи све оно што је интересује да би на широком фундаменту чињеница могла изградити свој сопствени суд. Треба нагласити још једном да историја не може обрадити свој предмет баш онако како је теорији потребно. Они који у закључцима војне историје траже одговор на све теориске проблеме имају врло често прилике да се разочарају. У војној историји има, додуше, и монографија које готово сасвим исцрпљују одређена питања од интереса за теорију, али не по свима. Узалуд ћемо засада тражити, на пример, исцрпну историју о проблему мобилизације у Другом светском рату. Додуше, о томе има много података расутих по литератури, али њих треба тек повезати у употребљиву целину.

III

Није сувишно нагласити да се све компоненте историских појава морају посматрати дијалектички, кроз њихов међусобни утицај да би се из збрке противречности и условљености створила општа и што реалнија слика догађаја. И данас понекад наилазимо на апсо-

лутизовање појединих момената стварности. Тако чине, например, они који сматрају да је стратeгиска авијација у прошлом рату била потенцијално решавајућа и да би то постала и стварно, само да је још јаче развијена на штету других облика дејстава. Али таквог једностраног гледања има све мање. Главна је тешкоћа у томе да се све компоненте уоче и да се свакој прида онај значај који она стварно има.

Сви су данас сложни да је стратегија инструмент политике, а нико више не пориче, бар не изрично, да и њене функције — организација и употреба оружане силе — трпе и врше утицај на политику. Ипак има значајних војних писаца са светском репутацијом који губе из вида те просте чињенице. Тако нам Лидел Харт⁴⁾ говори са наглашеном носталгијом о умереним ратовима 18 века, када се ратна вештина, тобоже, подвргавала цивилизованим манирима века Просвећености, бацајући кривицу на младе и темпераментне вође Француске револуције који су из несхватања и нестрпљивости учинили крај тој идили увођењем опште војне обавезе, а и на погрешно схваћену Клаузевицеву концепцију о апсолутном рату која у теорији није давала места принципу умерености. Такво гледање на друштвени преображај који је извршила Француска револуција одводи равно у закључак да би се форме ратовања из 18 века преносиле и даље, само да су француски револуционари имали друге идеје о рату и да је Клаузевиц боље схваћен.

Побијајући ова изразита идеалистичка гледишта, која нам узгред тако јасно показују и партијност у теорији ратне вештине, не смео се залетети у другу крајност па устврдити да је од друштвеног праузрока све даље повезано у неумитном низу узрока и последица, да је, рецимо, Француска револуција неминовно предодредила противнапад IV корпуса на Праценски плато у Аустерличкој бици, баш 2 децембра 1805 у 8 часова. Јасно је на први поглед да је Наполеон могао примити битку за који дан марша уназад у бољем наслону на своје комуникације и у повољнијем односу снага. Да је учинио тако и победио, а победити је могао под тим условима још и лакше, историја би му одала исто признање наглашавајући можда више његову мудрост него смелост.

Историски материјализам, примењујући поставке дијалектичког материјализма на друштвене науке, одбацује такав фаталистички детерминизам који проповеда апсолутну предодређеност свега, али с друге стране истиче да свака појава има свој узрок, да нема ниједног људског поступка који није одређен објективним и субјективним побудама. Овај привидан парадокс решава се дијалектичким односом нужног и случајног, општег и појединачног. Наука (овде теорија стратегије) истражује опште и нужно у појавама. Када би то опште и нужно изједначавала са споредним и случајним, она би просто описивала догађаје. Наука трага за унутрашњом законитошћу појава, за оним што је нужно, али у својим разматрањима мора да укључи

⁴⁾ Liddell Hart, *The Revolution in Warfare*, Лондон, 1946, стр. 42—55.

и случајне појаве као моменте конкретне стварности. Ослањајући се на Хегела, Маркса и Енгелса, Лењин је наглашавао да је закон узан, непотпун, приближан, да се не може апсолутно поклапати са конкретним облицима свога испољавања. Конкретан облик, односно живот даје му тек оно што је случајно и појединачно у дијалектичком јединству са нужним и општим.⁵⁾

Код нас се пре рата посматрао случај у ратоводству као *deus ex machina*.*) Називао се „Његово величанство Случај“ по Фридриху Великом који је тиме хтео подвући његову сувереност (независност од ичије воље) и хировитост. Некад се изједначавао са срећом. Дефинисао се као елемент који сачињава све оно што се измиче прорачуну војсковође, што је ван његове моћи, што је непредвидљиво, али се (у очитој контрадикцији) наглашавало такође да треба учинити све да се његов утицај, иако непознат, сведе на најмању меру, ако се већ не може сасвим отклонити. Сматрало се, по Наполеону, да су стратeгиска дејства добро припремљена ако су са три четвртине прорачуната, а једном остављена случају.⁶⁾ Наоружани историским материјализмом, ми ћемо се данас лако ослободити тих гледишта. Случај није хировит, јер има своје узроке, али се ови не могу упознати а приори, ма колико се трудили, јер настају тек у динамици, у дијалектичкој игри узрока и последица. Бесмислено је захтевати да се ништа не остави случају или срећи. Важно је да се упозна нужност и по њој поступи. Никакве се пропорције не могу поставити при планирању операција. Наполеонова формула од 3:1 је могла имати неку привидну истинитост за његове успешне битке које су изгарале за неколико часова, али када би се дословно применила на остале његове операције и на све друге, онда би се морало доћи до идеалистичког закључка да неуспеси у војним дејствима настају само због рђаве почетне концепције, која је случају оставила више од једне четвртине. Ко би данас могао тврдити да је Ајзенхауер од обала Енглеске до Париза или Ардена могао предвидети три четвртине свих догађаја, или да је то могла учинити Четврта југословенска армија на своме походу од Книна до Трста? Настојање да се у свакој ситуацији до краја продре у област случаја, доводило је увек до сувише крутих планова које је стварност морала да исмеје. У свакој стратeгиској ситуацији историје битно је уочити да ли су се правилном и темељитом студијом ситуације или конкретне стварности могли предвидети и они догађаји који су се касније појавили као непредвиђене случајности и да ли су се неки други потенцијални momenti могли смишљеном акцијом претворити из реалне могућности у стварност.

⁵⁾ У вези са овим одељком добро је прочитати предавање В. Павићевића: Свеопшта повезаност и међусобна зависност појава у природи и друштву, објављено у раније поменутом издању „Рада“.

^{*)} „Бог из машине“, изненадно посредовање кога бога у неком криптичном положају, који је, у античкој трагедији, помоћу нарочите справе (машине) био спуштан на позорницу; или, фигуративно: неочекивана сила која се изненадно појављује и решава ствар. — Прим ред.

⁶⁾ Види: М. Раденковић, Стратегија, стр. 33 и Љ. Марић, Стратегија, стр. 23—24.

Начелно се може рећи да стратегија — радећи на великим пространствима, са великим снагама и на дуже рокове — мање трпи од случаја него тактика где се узроци и последице смењују и испреплићу у магновењу. Стратегију неће избацити из концепта нека случајна провала облака коју метеоролошка служба није могла да претскаже. Али су, на пример, изненадан напад на Перл Харбор и губитак два моћна британска бојна брода у малајским водама децембра 1941 битно изменили стратегијску ситуацију на Пацифику. Да ли се то могло избећи?

У историји је могућно повезати све узроке и последице у логичан низ, под условом да располажемо свима факторима. Нажалост, ова се претпоставка не може увек остварити, а када би се и остварила, још увек не бисмо могли рећи да смо постигли апсолутну истину већ само њен део. Ми не можемо замислити да ће људски ум, преко кога појаве саме себе сазнају, престати да ради. Више од 20 векова смо веровали Херодотовом сведочанству да је Ксеркс 480 године пре н.е. напао Грчку са милионском армијом, док модерна историска критика није претворила ову „необориву истину“ у фикцију. Исто тако, ми можемо у историји разликовати нужно од случајног, опште од појединачног и повезати их у целину. Узмимо, на пример, Наполеонов поход на Русију. У ситуацији, у којој се он нашао у Смоленску после одласка Руса, једино нужно решење је било повлачење на полазне базе. Што је наставио марш ка истоку, гоњен надом да ће Руси до Москве ипак примити решавајућу битку или, ако то не учине, да ће пад Москве решити рат и без битке, само је случајност. Детаљна анализа те Наполеонове одлуке открила би много компонената које није требало узети у обзир, међу којима аналогije из његових ранијих успешних ратова, личну сујету и многе друге. Али, рећи ће се, да је Наполеон бацио и своју гарду на теразије Бородинске битке и темељито потукао Кутузова, а затим да је ушао у неспаљену Москву, можда би Александар I пристао на мир. Та евентуалност није искључена, али оваква Александрова одлука не би била историски нужна, јер би Наполеон морао да одступи из Москве под сличним катастрофалним условима и да је уништио Кутузовљевој војску и да је Москва остала читава. Рећи ће се, такође, да се сада, *пост фестум*, могу правити свакојаке комбинације. Истина, историја зазира од комбинација изведених из претпоставки, али се њих не може сасвим одрећи. Главно је да се при томе добро уочи шта се знало или могло знати у тренутку када је одлука пала, а шта се накнадно сазнало историским посматрањем. Али у прилог томе, да то нису само празне комбинације, може се рећи да је у Наполеоновој околини било јаким гласова против марша на Москву, а да је Кутузов, још пре но што је дошао на чело Руске војске, врло добро уочио стратегију изнуравања непријатеља, коју је нужно требало применити у томе рату. Он је, ипак, примио битку код Бородина, јер га је на то гонило јавно мњење и жеља војске, али ма колико то било потребно из моралних разлога, ипак није било историски нужно. Да је он то знао, види се по томе да се у бици није сасвим ангажовао, а после битке је доследно

избегавао решавајуће сударе, упркос великом притиску двора и својих најближих сарадника.

Свака се стратегиска ситуација може анализирати у том смислу, без обзира да ли је настала нужном или случајном акцијом. Без обзира да ли је напад на Русију 1941 био нужан или случајан, или на то да ли је било нужно или случајно да се после 27 марта одложи за пет недеља, ми можемо трагати за нужним и случајним, односно за општим и појединачним, у свакој ситуацији која је после тога настала у Русији. Када је Браухич, врховни командант немачке сувоземне војске, захтевао крајем јула 1941 да се главни напор настави на центру против Тимошенкових снага које су браниле Москву, — најважнији политички, војнички, индустриски и саобраћајни центар противника, — он се заузимао за нужно решење, док је Хитлерова одлука да се ослаби баш централна група армија у корист северне и јужне била очигледно случајна. Могли бисмо навести и један пример из Народноослободилачког рата. После ослобођења Сења и Огулина предвиђало се једног тренутка да 4 армија најпре ликвидира непријатеља на свом десном боку на линији Босански Нови — Карловац, а тек потом да настави наступање за Трст. Да је тако учињено, 104 немачка дивизија била би уништена, а Карловац вероватно ослобођен већ тада, али би се задоцнило за Трст. Одлука друга Тита да се без прекида настави поход на Трст, била је очигледно нужна и остала би таква и да су касније Немци сасвим компромитовали десни бок Четврте армије на штету других својих сектора, јер би тада учинили оно што није одговарало њиховој ситуацији.

Случајне одлуке не морају се увек изједначавати са грешкама. Кутузовљева одлука да прими битку код Бородина очигледно није погрешна. Она је изазвана другим случајним моментима — једностраном идејом двора, племства и војске да се Наполеон може победити и избацити из Русије само великим оружаним сударима. Кутузов није смео да занемари та гледишта да не буде смењен, као што је раније био смењен Барклај, баш због тога што се није могао решити на битку. Он није смео да провоцира свој пад, јер би његовим одласком било онемогућено једино правилно решење тешког стратегиског проблема пред којим се Русија тада нашла. Овом резонувању би се могло приговорити да је онда Кутузовљева одлука о пријему битке код Бородина била нужна, а не случајна. Приговор би био на месту када би било сигурно да би повлачење без битке довело до Кутузовљевог пада, што нико не може тврдити. Приговор би се могао прихватити и овако, али уз резерву да многе стратегиске ситуације имају више нужних алтернативних решења која немају *a priori* неке своје одређене иманентне вредности, да би се унапред могле тачно одмерити и међусобно упоредити. Ефикасност сваког таквог решења може се проверити тек у пракси кроз последице које оно изазива, а како се у пракси проверава само једно решење, то се ни *a posteriori* не може рећи које би решење било најправилније. Решења доносе људи, а то нас доводи до улоге личности у ратоводству.

У војној историји се улога команданата и војсковођа осветљава понекад толико снажно, да се засењују сви остали чиниоци. Људи воле да своде догађаје на један узрок, најрадије на једног човека, па на тог свог историског јунака трпају више ловорика него што треба, када му не одузимају и оне које је доиста заслужио.

Гледиште историског материјализма о томе је код нас довољно познато да би се на њему морало инсистирати.⁷⁾ Доста је рећи да марксистички детерминизам истиче стваралачку улогу субјекта, његову слободну вољу, али „слобода се састоји у власти над нама самима и над вањском природом, заснованој на сазнању природне нужности“.⁸⁾ „Отуда слобода воље не значи ништа друго до способност да можемо доносити одлуке на основу познавања ствари“.⁹⁾ У стратегији не може бити друкчије. Свака стратeгиска ситуација има више решења међу којима треба бирати. Спекулативно мишљење могло би их нијансирати до бескрајности, али нам све историско искуство говори да се своде на неколико основних алтернатива које се најчешће могу лепо сагледати и обухватити. Стварност, схваћена као синтеза свих компонента ситуације, даје личностима велику слободу рада, но ставља им и границе које разумни људи неће прекорачити. Али нека решења могу бити и генијална када су заснована на скривеним могућностима која просечни људи не примећују. Александар и Ханибал су на тактичкој надмоћности својих војски засновали грандиозне походе у Азију, односно Италију, који су запањили савременике и потомке, али ми знамо да су то била само епизоде вековне борбе коју су Грци водили против Персијанаца, односно Картагињани против Римљана. То не значи да би ма ко други допро до Инда или добио битку код Кане. Други би можда доживели слом својих снова код Иса или на Алпима. Одлука о дизању устанка 1941 базирана је такође на могућностима које су се могле уочити тек дубоком анализом, али је требало и много смелости да се такве латентне могућности провере у пракси.

Правилне или погрешне, стратeгиске одлуке дају физиономију рату и знатно утичу на његов исход. Идеализам је склон да у личностима види решавајућег чиниоца, ако већ не говори о божјој вољи. Из круга тих идеја су она фантастична схватања која су код нас између два последња рата била више проширена него ма где другде, да се „звезде прве величине“ јављају на небу ратне вештине свака два или три века, као по неком мистичном цикличком реду, а да такав талент прве величине, као Наполеонов, не би дозволио да се Први светски рат изроди у међусобно рововско мрцварење. Никако се не би могло претпоставити да би Централне силе уз боље стратeгиско вођство савладале Антанту или, четврт века касније, силе Тројног пакта Антифашистичку коалицију. Личности, и када су на највишем хијерархиском степену, делају у границама стварности које не могу

⁷⁾ Ово питање је Плеханов добро обрадио у есеју „К питању о улози личности у историји“ (Култура, 1947).

⁸⁾ Ф. Енгелс, *Anti-Dühring*, издање „Напријед“, стр. 117.

⁹⁾ *Ibidem*.

да пређу. И поред Ханибалове генијалности, Картагина није могла да савлада Рим. Личности су ограничене и као производи одређене друштвене структуре. Бивши југословенски руководиоци, на пример, не би никако могли да покрену и воде Народноослободилачки рат. Изледа да у стратегији има све мање слободе личности. Високи команданти данас помало личе на организаторе великих предузећа или градилишта које захвата и понесе рођени механизам. У последња два рата тешко ћемо наћи ситуацију која би могла дати маха таквој врсти талента као што је био Наполеонов. Као да се сасвим угасила ватра из које су избијале оне „божанске“ варнице генија. Бесумње, то је само импресија коју треба тек проверити посебном студијом кроз последње ратове; она се осећа јаче у вишој сфери стратегије где се доносе основна решења. Али то не значи да правилне стратегиске одлуке ничу аутоматски из сваке процене ситуације. Некад за најправилнију одлуку треба највише смелости. Државници и генерали су и у прошлом рату имали много прилика да греше и обилно су се њима користили. Војна историја је пуна грешака које не показују тенденцију опадања.

Улога субјекта у ратоводству навела је већ Ксенофона на размишљање какве личне особине треба да има војсковођа. По њему, он мора да буде инвентиван, енергичан, брижљив, истрајан и брза духа, нежан и суров, искрен и подмукао, будан и притворан, хазардер и чуваран, дарежљив и грабљив, самосвестан и неповерљив. Модернији писци, који се боје дијалектике, избегавају супротности које је Ксенофон свесно сукобљавао, па састављају дугачке спискове „позитивних“ особина које би могле да красе сваког грађанина и да унапређују сваку његову делатност. Било би излишно набрајати их, јер нам не казују ништа. Ми знамо да су и личности одређене историски друштвено, да свака ситуација баца тежиште на друге њихове особине и да их изазива ако за то у њима има услова. Одлуке у војној историји треба тражити на пресеку више противречних интелектуалних и психичких компонената ако се желе правилно схватити.

У пракси се проверава свака одлука, али историска критика не треба да цени личности само по постигнутим резултатима, већ првенствено према квалитету њихових напора. У рату нема ничег сигурног, у свакој одлуци има добар део ризика, само треба видети да ли су при томе били добро проучени сви разлози „за“ и „против“, да ли је то био „срачунати ризик“, како се то сада воли да каже у англосаксонском свету.¹⁰⁾

IV

Раније смо одбацили апстрактна историска уопштавања као неупотребљива за теорију. Како онда у интересу теорије формулисати резултате историских студија? Јасно је да не би било довољно, на-

¹⁰⁾ По томе је од интереса: *W. E. Showalter, What is calculated risk? — Military Review, мај, 1952.*

пример, да из ситуације у којој су се нашли Немци у Русији крајем јула 1941 изведемо сух закључак да главне снаге треба да буду на главном војишту (где се нуде највећи резултати), јер бисмо упоредо морала извести супротан закључак из ситуације у мају исте године на Блиском Истоку, када је тренутно тежиште било у Ираку, а не на главном војишту у Египту и Киренајки.¹¹⁾ Рећи ће се да нам историја више говори у прилог главног војишта. То можемо признати, али опет не смео занемарити изузетке. Тада морамо објаснити када се јављају и под којим условима, што нас постепено доводи на конкретне примере. Можда је најбоље да се проучени историски материјал само објективно региструје у свој његовој разноликости. Из њега ће се, свакако, издвојити извесне законитости општег и нужног, али би било прерано да се формулишу већ сада, пре но што се проуче нови моменти који наилазе свакодневно. Студија историје је само увод у теорију. Када би се теорија задовољила само ратним искуством, она би се спрема за ратове који су прошли. Ми се не обраћамо историји за готове поуке, већ тражимо само полазну основу за даље студије. Историска искуства морају се непрекидно ревидирати у светлости све новијих чинилаца — који наступају после последњег рата.¹²⁾

У теорији стратегије раније се о тим новим моментима водило врло мало рачуна. Није се толико осећала потреба због споријег развоја производних снага и свега што је с тим у вези. Али главни разлог је идеалистичко гледање на стратегију. Сматрало се да њоме владају непроменљива начела, па су се у историји тражили примери за њихову потврду. Фош је учинио корак напред претресајући историју, нарочито последњи рат 1870/71, да би утврдио како су његово *fix* принципи¹³⁾ примењивани у пракси, али ни он није ишао даље од последњег рата. Наши предратни уџбеници из стратегије нису довољно водили рачуна ни о последњем рату. Неколико непроучених примера из Првог светског рата или опште мисли о авијацији и о бојним отровима, нису могли изменити њихову идејну суштину. Ми

¹¹⁾ Види: *W. Churchill, The Second World War, III, стр. 224—257.*

¹²⁾ Код нас се пре рата, по руском узору, говорило о „системима“ стратегије као о неким утврђеним категоријама ван времена и простора, али извучених из неких историских примера (*М. Раденковић, Стратегија, стр. 19—24, Љ. Марић, Стратегија, стр. 28—31*). Тако су Александар, Ханибал, Наполеон, Молтке били претставници „методичке (праве, истините) стратегије“; Биров, Вајротер (1805 код Аустерлица) и Фул (творац Дрисанског утврђеног логора 1812) претставници „метафизичке (шаблонске) стратегије“; Карло XII (за Марића) и Наполеон 1812 и Бугари 1913) претставници „авантуристичке стратегије“. Ови „системи“ не могу да издрже критику. Не може се говорити о системима стратегије који се, као метафизички и авантуристички, одбацују унапред самим тим што се први систем назива „правим“ и „истинитим“. Наполеон се у њима појављује као методичар и авантуриста. То бисмо могли рећи и за Карла XII, ако узмемо у оцену и његове раније операције, а не само поход у Украјину. Историске одлуке које су узете као основа за такву систематизацију нису одређене неким посебним идејним погледима на стратегију; нису ништа друго него резултат конкретних услова међу којима нећемо заборавити ни личност војсковође као производ друштвеног и историског амбијента, а са свима његовим личним особинама.

¹³⁾ Види: *Стратегиске доктрине, „Војно дело“, 3/1953.*

смо пошли у Други светски рат стварно са истим оним гледиштима о мобилизацији, концентрацији и операцијама којима се руководила српска војска у претходним ратовима, не видећи да је то искуство прошле епохе које се више никада не може применити.

Данас се нико не може оглушити о живот који тако убрзано и бучно бије око нас. Тек што смо се одмакли од прошлог рата, а већ нам на први поглед многе његове појаве изгледају застарелим. До јуче је, на пример, била довољна поморска контрола над океанима па да Америка буде неповредљива од противничке оружане снаге; данас није довољна ни ваздушна контрола. Азија, до јуче инертна, данас ври, а и Европа је далеко од друштвеног, привредног и политичког стабилитета. Блиски и Средњи Исток су у прошлом рату били пасивни партнери Савезника; данас реагују живо и особено на све стратеске проблеме тих области, а да се при том не може знати какав ће став заузети сутра. Агресивност Совјетског Савеза притискује данас све континенте, много опасније него раније фашистичке силе. Политичка и војна литература Запада данас удара гласом баш на те нове елементе. Али се о томе може конкретније говорити тек код одређених стратеских радњи. Овде се треба задржати само на неким методолошким моментима.

Није корисно да се нове појаве, као атомско оружје и дириговани пројектили или нове друштвене силе, посматрају ван општератног искуства, а још је горе ако се гледају изоловано без везе са другим чиниоцима. Такве блештаве новине могу заслепити расуђивање да не види ништа друго око себе. И овде, као и при историским студијама, треба обухватити све компоненте кроз њихов међусобни утицај, па видети да ли коригују ратно искуство, да ли, на пример, мењају и колико услове у којима се прошлог рата вршила концентрација снага за стратеска дејства. Сада се још јасније види да се теорија мора удубити у историју ако је хоће и ретроспективно да схвати кроз нове чиниоце. Али је то лакше саветовати него учинити. Врло је тешко пратити новине које се више назире него сазнају, а још теже је одмерити њихов стратески утицај који се врло често изражава тек посредно кроз тактику и оперативу. Ма како било, без врло брижљивих и систематских студија подаћемо се неизбежно магловитој и варљивој интуицији. Вртоглав развој производних и друштвених снага неће никад дозволити да се стане код неких одређених резултата.

Неке појаве Првог светског рата нису се поновиле у Другом. Дамаклов мач хемиског и биолошког рата, који је скоро четврт века тако претећи лебдео над нашом судбином, поштедео нас је овога пута. Теорија не може прорећи да ли ће се идућег пута спустити на наше главе, али нам може рећи у којим условима то може бити, а настојаће да предвиди и стратески ефекат.

Ваздухопловство је нераздвојно повезало копно и море. Сливање копна, мора и ваздуха у јединствену целину је основна црта модерне стратегије. Морнарица се осећа дубоко на континентима, а авијација базирана на копну још дубље у океанима. Данас се адми-

ралима — командантима флота — поверавају простране стратегиске области где се предвиђа дејство читавих копнених армија. Маса и брзина оружаних снага је повезала и Земљу у стратегиску целину. У нижим сферама могућно је посматрати стратегију претежно са копненог и поморског гледишта или регионално (географски или политички) као, на пример, стратегију Швајцарске или Тихог Океана, али то ипак мора бити у ширим оквирима да не испадне пушта игра без везе са стварношћу.

У овој фази студија је неопходна да се приступи апликативном раду — решавању задатака на карти, рељефу или терену, ратним играма или маневрима. Уколико будемо даље одмицали од прошлог рата, то ће бити све потребније. Није то права пракса, али ће се таквим практичним методом уочити многе ствари које спекулативно посматрање не може открити. За ово је још увек од интереса поступак Жоффа уочи Првог светског рата.¹⁴⁾ Уверен да треба темељито проверити француску доктрину, он је на добро смишљеним ратним играма и маневрима ставио све у питање. „Све идеје“ — каже он, „све концепције, све смелости и све малодушности се ту судараху“. За кратко време интензивног рада, за свега две до три године, створена је нова стратегиска доктрина. Назвао ју је чудно — „енергична офанзива опрезно вођена“, али је овде битно да је послужила као основа за ратни план и израду оперативних и тактичких правила.

Рачунски елемент се почео да увлачи у ратну вештину са првим машинама. У материјалним биткама Првог светског рата био је врло упадљив. У Другом светском рату постављен је на научну основу. У склопу морнарице САД формиране су тзв. групе за оперативно истраживање (*Operations research group*), чији је задатак био да командовању пруже квантитативну базу за доношење одлука.¹⁵⁾ Те научне групе су настојале да реше рачунску страну неких поморских оперативних проблема, на пример, дејства авијације против подморница у одређеној области, организације конвоја, наоружања трговачких бродова, или неких тактичких питања, као што је употреба дубинских бомби. Методе таквог оперативног истраживања или оперативне анализе, како се тај рад још назива, биле су разноврсне, статистичке и аналитичке, али у основи то је примењена математика, где је постављање рачунског проблема главна тешкоћа. Разуме се, такве методе су могуће код изразито техничких видова или родова, где се материјални моменти тискају у први ред, али и у свим тим случајевима рачунски однос је само једна компонента проблема, поред многих других који се бројно не могу изразити. Изгледа да је увлачење математике у ратну вештину наишло на неповереде и научних и војних кругова. Ипак је не би требало сасвим изгубити из вида. Примењена математика може дати корисне индикације и за решење неких стратегиских проблема.

¹⁴⁾ Mémoires du Maréchal Joffre, I, Париз, 1932, стр. 29—40.

¹⁵⁾ M. Morse и G. Kimball, Methods of operations research, Њујорк и Лондон, 1951.

Било би излишно да и овде инсистирамо на оним истим елементима о којима је говорено раније, када је било речи како да се историја стави у службу теорије стратегије. Јасно је, да се и при студији нових момената, који се појављују после последњег рата, мора водити рачуна, на пример, о повезаности политике и стратегије, о опасности апсолутизовања појединих чинилаца, о нужним и случајним, или о утицају личности.

Уколико се више одмичемо од последњег рата, утолико се све више еманципујемо од историје. То иде данас брже него раније, све брже и брже, упоредо са развојем света. Ипак, треба пазити да то не буде пребрзо, да пре времена не напустимо солидно тле искуства. Али, то не значи да историја постаје беспредметна. Теорија се може ослободити ње само ако је буде добро познавала.

V

На крају свога рада теорија стратегије мора ипак да стави своје резултате у неки књижевни облик.

На Западу се данас много пише о стратегији Другог светског рата, али упорно и о новим стратегиским могућностима, већином сасвим конкретно. Ипак се још увек говори о принципима који имају претензију да важе за све географске ширине и за сва времена. У САД се званично признају девет принципа као руководство (*guidance*) за употребу оружане силе, дакле, и за стратегију. То су: циљ, простота (једноставност), јединство команде (садејство), маневар, маса, економија снага, изненађење, сигурност.¹⁶⁾ У Великој Британији има их десет: циљ, морал, офанзива, сигурност, изненађење, концентрација снага, економија снага, еластичност, садејство, администрација.¹⁷⁾ Дакле, Енглези немају принципе простоте и маневра, а Американци принципе морала, еластичности и администрације. Ваздухопловци додају још један: ниједна већа операција не може бити успешна ако претходно није добијена ваздушна битка.¹⁸⁾ За Лидел Харта у стратегији, као и у тактици, постоје шест аксиома: изабрати најненормалнији правац дејства, тј. правац који непријатељ најмање очекује; експлоатисати правац најмањег отпора; отпочети операције тако да се затим могу развити у више праваца; изграђивати еластичне планове; не нападати тамо где се непријатељ може да одбрани; никад не поновити напад који је неуспео. Један белгиски писац поставља само три принципа: однос између циља и средства; слобода акције; економија снага.¹⁹⁾ Један енглески писац²⁰⁾ каже да су ти принципи можда добри за генерале, али за воднике и командире даје само че-

¹⁶⁾ F. H. Skelly, *The Principles of War* (M. R., август, 1949).

¹⁷⁾ *Canadian Army Journal*, децембар 1947 (приказано у M. R., октобар 1948).

¹⁸⁾ *Principles of Modern Warfare*, The Royal Air Force Quarterly, јануар 1948.

¹⁹⁾ *Emile Velghe*, L' unification des principes de l' art militaire, L' Armée — La Nation, новембар 1952.

²⁰⁾ R. G. S. Bidwell, *An Approach to Military History*, The Army Quarterly, јануар 1949.

тири принципа: морал, извежбаност, организација и чињеница да је модерна борба кркљанац (*muddle*).

Када се ови принципи ближе сагледају намеће се гомила питања. Откуда су се тако различити појмови, као администрација и изненађење, нашли у истој логичкој категорији? Зашто се уз принцип маневра не ставља принцип удара (ватре), уз масу — брзина, а уз администрацију — фортификација? Каква је разлика, затим, између принципа масе и економије снага када је први функција другог? Који се од ових принципа не може применити и на друге људске активности, рецимо на трговину или фудбал? Шта ћемо да радимо са противречном природом тих принципа? Очито је, да се садејство, концентрација снага и изненађење не могу увек постићи уз поштовање принципа сигурности. Зар није неопходно да се уз принцип сигурности стави и принцип смелости, а уз еластичност принцип упорности? Можемо ли увек задовољити принцип садејства ако се држимо принципа простоте? Да ли принцип офанзиве искључује дефанзиву? Можемо ли уопште бирати (у смислу нужности) између офанзиве и дефанзиве? Може ли се нека војна акција замислити без маневра? Може ли се прогласити аксиомом захтев да треба нападати правцем који непријатељ најмање очекује када се никад не може знати шта непријатељ очекује?

Начела ратне вештине овако сажета као афоризми без дијалектичке целине су исто толико лажна колико и истинита. Када су Немци, августа 1914, оставили пред 1 руском армијом само једну ослабљену коњичку дивизију, да би се могли што боље прикупити против 2 руске армије код Таненберга, они су очигледно сасвим занемарили принцип сигурности у корист принципа масе. Ако из Канске битке изведемо закључак да је двоструки обухват најефикаснији вид офанзивног дејства, потсетимо се уједно да је код Аустерлица (1805) и на Суворову (1914) пробијен центар онога који је обухватао. Ако нас историско искуство нагони на закључак да треба нападати груписаним снагама, не треба да изгубимо из вида да су Турци на Марици (1371), а Срби на Церу (1914) постигли сјајан успех занемарујући баш овај принцип за љубав изненађења и брзине. Кад је реч о афоризмима онда треба признати да је најуверљивији онај стари, помало скептички — да се речи *никад* и *увек* могу употребити у ратној вештини само у једној јединој комбинацији: *да никад не треба рећи увек*.

Овако сажети принципи су само етикете за најразличитије са држаје. Принцип сигурности не казује нам баш ништа како да осигурамо стратегиска дејства, а принцип маневра како да их изведемо. Маневар Ханибала код Кане нема ничег заједничког са Стаљинградском битком, а још мање са маневром Гуроа код Ремса 1918. Концентрација старогрчке фаланге не личи више нимало на концентрацију модерних армија. Но, ако ти „вечити принципи“ треба да кажу само то, да је потребно да се осигурамо, односно да имамо јак морал и добру администрацију, или да треба да скупимо песницу пре удара, онда нека их, али тада се са Енгелсом можемо запитати: чему толико крупне речи за такве плиткости?

Мора се признати да ови и слични принципи не коче много стратегиску мисао Запада. На њих се мало ко обзире. Осећају се више као страни тело, као остатак догматичке прошлости теорије стратегије, који се још трпи из неких нејасних дидактичких разлога или из инерције. Али се тамо ипак осећа наклоност за утврђеним правилима којима би се лако могло „овладати“. Тако треба тумачити предност која се негде на Западу даје Жоминију на штету Клаузевица, тобоже због веће практичности и јасноће.²¹⁾ Истина, људски дух се буни против шаблона, али је склон и да се њим послужи када не може да продре до суштине ствари.

Данас се зацело не би могло написати ништа корисно о стратегији што би по филозофској концепцији било налико на Жоминијев *Преглед ратне вештине* или на наше предратне стратегиске уџбенике. Клаузевиц нам је много ближи, чиме се објашњава да његово главно дело *О рату* доживљује и данас нова издања на више језика. Било би немогуће, такође, свести теорију стратегије у нека званична правила као оператику или тактику. Она може дати само широке расправе са настојањем да са свих страна осветли све чиниоце, да одмери њихов међусобни утицај и ускупни ефекат у разним алтернативама, другим речима, треба да своје проблеме више поставља него решава. То је много тежи подухват него давање готових формула. То је знање комбиновано са конструктивним размишљањем о будућем рату.

Теорија стратегије увек ће стављати своје расправе у постојеће политичке и географске оквире. Када смо усвојили гледиште да је стратегија нераздвојан део политике, онда се заједно с њом мора кретати у истим границама. Иако не треба никад да скрену свој поглед са актуелних политичких проблема за љубав апстракција ван времена и простора, такве стратегиске расправе ће остајати још увек у границама теорије и далеко су од конкретних решења као што је расправа о сликарству далеко од слике.

Овде додирујемо узгред један од најважнијих камена међаша који дели стратегију од оператике. Теорија оператике је апстрактнија и одређенија, што значи да је мање везана за конкретне политичке констелације и прецизнија је у својим начелима и упутствима. За тактику то важи још у већој мери. И поред тога, иако не буде формулисана у правилске одредбе, теорија стратегије ће ипак бити оквир за оператику, а посредно и за тактику. Своју основну стратегиску концепцију, коју смо малопре навели, Жофр није ставио на хартију, али ју је ипак конкретизовао у три оперативна и тактичка правила објављена овим редом: *Правило за вођење великих јединица* (за армију и корпус), *Ратна служба* (за дивизију и мање здружене јединице) и *Борбено правило пешадије*. Ред издавања ових правила је логичан: оперативна дејства се подвргавају стратегиским, а тактичка оперативним.

Критичка расправа не значи да ће у њој сасвим недостајати принципа. Неће бити као они које смо поменули, онако збијени и сен-

²¹⁾ Види: J. E. Edmonds, Jomini and Clausewitz, *The Army Quarterly*, април, 1951.

тенциозни као дестилисана мудрост без дијалектичког сукоба, него више као начела за рад у свој њиховој противречној природи, тешње везана за предмет посматрања. Можемо их назвати и законима у Лењиновом смислу који се не подударају потпуно ни са једним конкретним случајем. Таквих ће начела или закона бити много више него Фошова четири, више него девет или десет, више него стотину Наполеонових — било би немогуће набројати их. Овде се сасвим разилазимо са Клаузевицем. Не може се више бранити његово гледиште да је у стратегији све просто, иако не лако, да је бој њено једино средство и да има само нешто мало начела или правила. Протекли век је знатно компликовао и стратегију. Начела настају и одумиру са развијањем друштва. Начело класичне грчке фаланге — да треба нападати десним крилом (јер су борци имали оружје у десној руци), данас је исто тако беспредметно као и Валенштајново начело да се рат треба да храни ратом, или, супротно начело наредне епохе, да се војске имају искључиво снабдевати из војних магацина не дирајући ничим у становништво. Обратно, данас има много начела која се раније нису могла ни замислити, као: општа војна обавеза, тотални или народноослободилачки рат и све што је у вези са новим борбеним средствима. Таква начела, идејно повезана кроз више стратешких радњи, могу створити читаве доктрине, као доктрину о муњевитом рату, а свакако ће створити и оквир за националну стратешку доктрину.

Неодређеност начела је врло погодно тле за развој дилетантизма. Није чудо да га је у стратегији било увек више него у тактици. Наполеон и Хитлер су се позивали на интуицију генија, разуме се са неједнаким оправдањем. Многи су и Клаузевица протумачили тако, да се у стратегији нема шта да научи. Доиста, у тактици треба усвојити више прецизних знања него у стратегији. Отуда у неком кутку наше потвести живи још увек идеја да је теже командовати батаљоном него групом армија. Отуда и они „генијални“ покрети руком преко географских карата или на кафанским столовима. Стога није излишно наглашавати да се теорија стратегије мора наслањати на широке и врло брижљиве студије — историске, географске, политичке, економске, техничке, саобраћајне, тактичке, оперативне и многе друге.

VI

Широко заснована студија стратегије, овако како је овде изложена, могућна је само у посебним колективима, ма како се они називали и ма где се они налазили. Материјал који се данас мора проучити прелази време и снаге појединачца.

Али не би било корисно да се стратешке студије ограниче само на такве колективе. Никакав центар не би могао присвојити себи монопол стратегије. И овде, као и у свим другим научним гранама, неопходан је индивидуалан рад, истраживање, писање, борба мишљења. Истина, стратешке одлуке доносиће мали број људи, али

их у миру и рату морају схватати много шири кругови, не само у оружаним снагама него и ван њих. Како би се иначе могли одређивати они који решавају по политичким питањима када не би били упознати, бар у главним цртама, са толико важним сектором опште државне политике као што је стратегија? Уосталом, стратегиске одлуке се у пракси могу доносити само после брижљивих конкретних студија за које се ангажују све већи висококвалификовани колективи, а и рад на операцији захтева, такође, познавање стратегиских оквира. Дакле, не би било корисно ни то, да се стратегиска спрема строго ограничи само на највише војне руководиоце.

Појединци не могу, а и не морају, ићи оним путем који смо овде указали теорији. Своје стратегиско образовање стичу обично на вишим војним школама као и студенти другач високих школа који не пролазе кроз сав интерни рад њихових специјализованих института. Али, не би било довољно да се ту упознају само са стратегиским расправама. Овome треба да претходе студије из свих научних области које задиру у стратегију. Правилна стратегиска настава може се поставити само на ширу општу и стручну спрему. Она неће ићи за тим да слушаоцима да нека коначна знања, него да их оспособи за самостално стварање, развијајући у одређеном правцу њихову интелектуалну и имагинативну моћ. Лично ратно искуство је у стратегији мање значајно него ли у осталим гранама ратне вештине. Пруси су мировали пола века, па су 1866 и 1870 били стратегиски зрелији од својих противника, Аустријанаца и Француза. Значајнији је апликативан рад у актуелним условима. Студија војне историје и апликативан рад изоштравају ум за комбинације, надахњују идејама и развијају машту уз правилно осећање мере.²²⁾

Сама по себи теориска спрема неће никога оспособити за правилно решавање стратегиских проблема у збиљи. Онима, којима ће пасти у део та тешка одговорност, биће потребне и друге интелектуалне и моралне особине. Али таленти и карактери, ма колико били урођено велики и снажни, без теорије никад неће развити своје стратегиско расуђивање до оних квалитета које захтевају данашње сложене ситуације.

²²⁾ Од интереса је проучити организацију и наставу *Националне ратне школе* и *Индустриске школе оружаних снага САД* (види: *W. T. Abbot, The National War College* — М. Р., новембар, 1948, и *J. G. Ondrick, The Industrial College of the Armed Forces* — М. Р., октобар, 1948).